

ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

УДК 81'255.4-051 І. Франко:821.133.1(493)“18/19”

ІВАН ФРАНКО ЯК ПЕРЕКЛАДАЧ БЕЛЬГІЙСЬКОЇ ФРАНЦУЗЬКОМОВНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Ярема КРАВЕЦЬ

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, Львів, Україна, 79000*

Із бельгійської французькомовної літератури І. Франко перекладав двох письменників – поета Жоржа Роденбаха (1855–1898) та новеліста і поета П'єра Люїса (1870–1925). Перший Франків переклад з Ж. Роденбаха з'явився на сторінках «ЛНВ» 1899 року; через три роки І. Франко на сторінках того ж журналу надрукував і другий, останній свій переклад з цього поета. У своїй перекладацькій практиці український письменник звернувся і до міфологічного оповідання бельгійського французькомовного письменника П. Люїса «Бібліс». Інтерпретація цього твору припадала на той час, коли І. Франко особливо інтенсивно взявся за переклади французької прози, розпочаті 1876 року. Франків зачин щодо П. Люїса виявився вдалим, оскільки з'явилися послідовники у критичній творчості Лесі Українки, перекладацькій практиці Ю. Липи, С. Смеречинського, М. Терещенка та ін.

Ключові слова: І. Франко, французькомовна бельгійська література, Жорж Роденбах, П'єр Люїс, Франків зачин, оповідання «Бібліс».

Про видатного бельгійського поета Жоржа Роденбаха (1855–1898), одного з чільніших представників символізму у світовій літературі, Іван Франко писав небагато. У статті 1894 року «Доповіді Міріама», надрукованій у газеті «Kurjer Lwowski», що була рефератом на лекції польського поета і критика З. Пшесмицького про бельгійських символістів, І. Франко назвав Ж. Роденбаха співцем *«напудреної музи»*, який, наслідуючи Коппе, перенісся думками й почуттями в середньовіччя, до стародавніх міст, зображуючи їх у своєму «Царстві тиші» [4, т. 29, с. 117]. Знаємо, що з цієї лекції І. Франко отримав поверхову та опосередковану інформацію про творчість бельгійських поетів, зокрема і про Ж. Роденбаха, про що двічі зазначив у своїй статті [2, с. 65–67].

Та вже через п'ять років у «ЛНВ» (Т. V, кн. 1, с. 67) опублікував короткий некролог пам'яті Ж. Роденбаха, одного із *«видатніших французьких поетів молодшого покоління»*, називаючи його літературний доробок – три томики віршів, кілька томиків оповідань і низку літературних студій – *«взірцевими з погляду на красоту мови і стилю»* і зазначаючи, що критики *«віддають високі похвали чистоті його характеру і високому настроєві його думок»* [4, т. 31, с. 377]. Того ж року на сторінках «ЛНВ» (1899, т. VI, кн. 4, с. 116) з'явився і перший Франків переклад з Ж. Роденбаха, через

три роки І. Франко надрукував і другий, останній свій переклад з цього поета («ЛНВ», 1902, т. XIX, кн. 9, с. 254), в обох випадках звернувшись до добірки «Чиста юність». У своєму некролозі І. Франко згадував важливіші із творів Ж. Роденбаха, зокрема, роман «Vruges la morte» – «прегарний опис бельгійського міста Брітте», а також поетичні добірки «Замкнуті життя», «Царство тиші» і «Чиста юність». Саме збірка «Чиста юність» (1886) зайняла таке значне місце у творчому доробку Ж. Роденбаха, що з часом її автора стали називати «le poète de la Jeunesse blanche». Та все ж, ця перша поетична книга, з якої фактично розпочинається Роденбах-письменник і до якої поет радо признавався, так само, як і наступна – «Мистецтво у вигнанні» (1889) – спочатку пройшла майже незауваженою критикою.

Гадаємо, що теплий відгук І. Франка про Ж. Роденбаха був зумовлений певними особистими мотивами, його симпатією до талановитого бельгійського поета. І. Франко писав: «... він мав усього 43 роки. Від молодих літ, перейшовши до Парижа, він посвятив свої сили літературній праці» [4, т. 31, с. 377]. У рік написання некрологу Франкові також було усього 43 роки. Він теж від молодих літ, перейшовши до Львова, посвятив свої сили літературній праці.

У книжці «*La Jeunesse blanche*» критика особливо вирізняє такі твори, як «Пролог» (програмний вірш добірки), сонет «Самотність» та «Очікування слави», в якому маємо вічну тему творчих мук, народження незбагнених досі строф, що, можливо, стануть для їх творця еталоном майстерності і довершеності: «*Quel orgueil d'être seul, ... A noter des vers doux, ... et se dire: Peut-être que j'écris des choses qui vivront!*» («Яка гордість бути на самоті... записувати ніжні вірші і промовляти до себе самого: Можливо, я пишу те, що мене переживе»)¹.

Цікаво з'ясувати, яке місце мали посісти переклади з Ж. Роденбаха у перекладацькій діяльності І. Франка; знаємо, що із французької поезії він перекладав В. Гюго (20 віршів), П. Верлена (2), Ж. Мореаса (5), а також Ж. Рішпена (1). Цей список доповнюється двома віршами франкомовного бельгійського поета Ж. Роденбаха. Переклад усіх цих віршів охоплює двадцять років творчого життя І. Франка.

Ще в 1891 році у листі до Олени Пчілки від 25 листопада 1891 року І. Франко писав: «*Закроюється тут у нас видання «Антології європейських поетів»* особними книжками; видаватиме її Академічне братство» [4, т. 49, с. 310] і через дві сторінки знов про цю ж «Антологію»: «ся книжечка (Гейне)... має бути початком “Антології” заграничної поезії» в перекладах на нашу мову. Така антологія була віддавна моєю мрією, і я старався 3 роки тому назад підбити до співробітництва над нею Сивенького...» [4, т. 49, с. 312].

У листі до того ж адресата 18 жовтня 1893 року І. Франко писав: «З белетристики мені були б пожадані короткі новели і то найрадніше з народного життя, вірші оригінальні, а ще радше переклади лучших творів європейських поетів» [4, т. 49, с. 427]. Майже через рік, відповідаючи на лист Уляни Кравченко стосовно журналу «Життя і слово», запитував її, чи не могла б надіслати деякі переклади: «Я хотів би на чолі книжки подати в'язанку перекладів з різних поетів європейських» [4, т. 49, с. 506]. Таке ж прохання висловлював і в листі до В. Щурата, написаному того ж дня.

¹ Тут і далі цит. за: Georges Rodenbach. *La Jeunesse Blanche*. – Paris, 1913.

Перекладання різних французьких поетів захопило І. Франка, особливо у зв'язку із рубрикою «Із чужих квітників» у журналі «Життя і слово». У листі від 12 листопада того ж року, адресованому в Париж до Федора Вовка, просив «вирати і купити, що вважаєте відповідним для перекладів із новіших чи старших французів» [4, т. 49, с. 527], зазначаючи, зокрема зацікавлення читачів Ж. Рішпенем, Ш. Бодлером та П.-Б. Беранже. Свій кінцевий задум І. Франко пояснив у листі до А. Кримського від 21 грудня 1894 року: «Мені бажаться звільна знайомити нашу громаду з новішими проявами поетичної творчості і з перелогами старших творів, чим-небудь цікавих для нас або важних в історії літератури» [4, т. 49, с. 530].

Перекладацькі задуми стосовно франкомовних поетів не покидають І. Франка впродовж усього творчого шляху; на сторінках його листів постійно знаходимо міркування про видання того чи іншого поета: «Крушельницький зладить переклад кількох дрібних новелок Рішпена» (лист до М. Грушевського, вересень 1899 року); «про Сюллі-Прюдому має написати Щурат, обіцяв на сьогодні, та досі не прислав» (лист до М. Грушевського від 30 вересня 1907 року); «Я виготовив кілька пачок творів віршами й прозою, оригінальних та переробок» (лист до Василя Якіб'юка від 4 грудня 1915 року). Саме в такому руслі перекладацьких інтересів І. Франка, постійного роздумування над складанням поетичних антологій значніших європейських та світових поетів варто, очевидно, трактувати зацікавлення І. Франка поетичною творчістю Ж. Роденбаха та його інтерпретацію двох вищезгаданих віршів.

Вірші, які вибрав І. Франко, відрізняються між собою змістовим звучанням, структурою і тональністю. У першому – «*Charme du passé*» («Чари минулого»), що є сонетом з його характерною композиційною будовою, перші дві строфи об'єднані римами *абба, абба*; дві наступні – *вгг, вгд*. Плинність розповіді, меланхолійний настрій творить сумовиту сцену прощання із роками чистої юності, коли всі ще «*vivions dans la même demeure*» і ходили в «*nos robes d'enfant aux rubans bleus et roses*». Та це минуле відходить, наче померла людина, у небесну блакить, «*разом з душами пташок*», відходить у труні, змайстрованій із колісок ранніх літ. Разом із мерцем-минулим відходять у вічність «*nos joujoux cassés*» і «*nos robes d'enfant*».

Цей сонет із першої частини добірки – «*Choses de l'enfance*» («Речі дитячих літ») І. Франкові припав до вподоби. Поет сам був видатним майстром сонета, справжнім новатором, який надав сонетові нового життя і форми. У перекладача перша частина сонета набуває іншого римування (*абаб абаб*), що не суперечить версифікаційним канонам. Цим перекладом, який свідчить про велику майстерність прочитання іншомовного поетичного тексту, І. Франко дав зразок оригінального трактування образності першотвору (скажімо: «В лазур і дух його безсмертний полетів» («*Vers l'azur a monté sa jeune âme immortelle*»); «В труні збудованій з коліски наших снів» («*Dans son cercueil construit du bois de nos berceaux*» – дослівно «У домовині змайстрованій із дерева наших колісок»). Або ще – певна опоетизованість лексики вірша: «тісна та кліть» («*leurs bières closes*» – дослівно: «їхні закриті домовини»); «Всі дитські вбраннячка... що в них до дзеркала пишались, щастям п'яні» («*Puis nos robes d'enfant... Qui faisaient autrefois la gaîté des miroirs*» – дослівно: «І ще наше дитяче вбрання, яке колись радісно

відбивалося у дзеркалі»). З великим мовним відчуттям перекладений останній рядок вірша: «Отим-то відтоді ми ходим чорно вбрані» («Et c'est depuis ce temps que nos habits sont noirs» – дослівно: «І саме відтоді в нас чорний одяг!»).

Другий переклад – дистих «Любовна літанія» – взято із другої частини згаданої добірки Ж. Роденбаха – «Перше кохання» («Premier amour»). Ритмічна будова вірша не була чужою для перекладача, адже якраз дистихом написана низка віршів І. Франка із добірки «Зів'яле листя» («Ой ти, дівчино, з горіха зерня», «Ой ти, дубочку кучерявий...», вірш «Не такого посту хоче Бог від нас...»), притчі про любов, красу і приязнь та інші зі збірки «Мій ізмарагд».

Перекладач зберігає жартівливо-грайливий настрій франкомовного оригіналу, вряди-годи надаючи віршеві елементів українського фольклору та народних звичаїв. Скажімо: «Другої, крім тебе, не полюблю до суду» («Je ne veux plus aimer d'autre vierge que vous» – дослівно: «Не хочу любити іншої діви, окрім вас»); «Я вставлю образ твій поміж святі ікони» («Sous votre souvenir vêtu de mousseline» – дослівно: «Під вашим образом взятим у муслінову оправу»); «Щоб, бачачи красу твою в вінку зеленім...» («Et qu'à vous voir si belle entre des rameaux verts» – дослівно: «І бачачи вас такою вродливою між зеленим віттям»).

Як і попередній, цей вірш Ж. Роденбаха звучить дуже природно, невимушено, ще раз підтверджуючи неординарність перекладацького хисту І. Франка:

І в скупленій душі, і в захваті без краю
Тебе літанії словами звеличаю.

І строфи обведу барвистими квітками,
Гортатиму картки шовковими стяжками.

І я вгорну тебе в порфіри і скарлати,
Щоб так у пам'яті будучини жила ти.

Франків зачин виявився продуктивним для української літератури ХХ ст., яка впродовж свого розвитку не оминала увагою літературної спадщини Ж. Роденбаха. «В останні часи я дуже захоплююсь північними письменниками, а також Метерлінком, Роденбахом», – писав М. Коцюбинський у листі до М. Мочульського 30 листопада 1905 року [1, с. 43]. Проза бельгійського письменника приваблювала і Михайла Яцківа. Особливу популярність в Україні здобув один із найвідомих прозових творів Ж. Роденбаха – роман «Мертвий Брюге» (1892). Портретна манера Ж. Роденбаха стала предметом критичного дослідження О. Білецького у праці «В мастерской художника слова» (1923), у якій учений часто згадував Ж. Роденбаха, його письменницьку манеру, образність поетичних та прозових творів, зокрема роману «Мертвий Брюге».

Серед перекладачів поетичних творів Ж. Роденбаха, окрім І. Франка, бачимо Михайла Драй-Хмару, Юрія Липу, а також Миколу Терещенка.

У своїй перекладацькій практиці І. Франко звернувся до міфологічного оповідання П'єра Люїса «Бібліс», уперше надрукувавши його у «ЛНВ» (1899, т. 7, кн. 9). Пере-

клад мав другу публікацію у кн. 1, т. 29 творів І. Франка, названій «З чужих літератур. Повісті й оповідання».

П'єр Люїс (1870–1925), справжнє прізвище якого П'єр-Фелікс Люїс, народився в м. Гент (Бельгія), належав до поетів-символістів, тісно пов'язавши себе із бельгійськими та французькими літературними колами, співпрацював у бельгійському журналі «La Wallonie», який заснував Альберт Мокель. Про вірші та прозу П. Люїса прихильно писав Е. Вергарн. Разом із такими письменниками, як Роні-Старший та Роні-Молодший, П. Люїс належить до так званих «еміграційних» письменників у бельгійській франкомовній літературі, які активно інтегрувалися у французьке літературне життя. Брати Роні, зокрема, у кінці 80-х років XIX ст., покинувши рідний Брюссель, перебралися до Парижа, були першими членами Гонкурівської академії, а Роні-Старший навіть довший час там головував.

Франків переклад з П. Люїса вже був готовий на липень 1899 року, бо у своєму листі до Михайла Грушевського того ж місяця він, як упорядник чергового тому «ЛНВ», сповіщав, що до номера IX піде з-поміж інших перекладів П. Люїс [4, т. 50, с. 135]. До цього ж питання І. Франко звернувся і в наступному листі до М. Грушевського від серпня 1899 року, сповістивши, що «Книга IX кінчиться» і «в белетристичній часті пішло все те, що ми укладали, зокрема “Бібліс” Льюїса» [4, т. 50, с. 137].

Переклад оповідання «Бібліс» І. Франко зробив безпосередньо із паризького видання Louÿs Pierre. *Vyblis. Changée en Fontaine*, 1898, яке зберігається в особистій бібліотеці І. Франка у фондах Інституту літератури ім. Т. Шевченка. Інтерпретація цього твору бельгійського французькомовного письменника припадала на той час, коли І. Франко особливо інтенсивно взявся за переклади франкомовної прози, продовжуючи започатковане ще 1876 року перекладом уривку із повісті Гюстава Флобера «Саламбо» ознайомлення українського читача із кращими зразками французької літератури.

Франкове перекладання французької прози стає особливо активним у 1898–1899 роках, мабуть, із заснуванням «ЛНВ», коли то Іван Франко друкує на сторінках цього наукового журналу переклади нарисів «Жаба» Е. Золя, «Злочинець Сальва», уривок з роману «Париж» французького письменника, три оповідання А. Доде, зокрема і хрестоматійне оповідання «Лекція історії»; оповідання французької письменниці Мадлен Деслянд, яка друкувалася під псевдонімом Оссіт. Згадані переклади ішли в руслі тієї обширної програми інтерпретації творів французьких письменників, робота над якими знаходила постійний відгомін в епістолярії І. Франка, особливо пов'язаній із виданням журналів «Життя і слово», «ЛНВ» та ін. Перекладацькі проблеми і роздуми письменника знаходимо у листах І. Франка до М. Драгоманова та М. Грушевського («Чи панна Леся не мала б охоти взяти на себе труд перекласти «Торквемаду» Віктора Гюго? Я дуже бажав би напечатати сю драму по-нашому...» [4, т. 50, с. 9]); «Книжки (Рішпена, Беранже і “Торквемаду”) одержав. “Спасибі Вам!”» [4, т. 50, с. 23]; «Коли маєте переводчика з Доде, то дуже добре, – у мене нема навіть його contes. Нехай перекладає. Я тепер трохи відпочиваю, лагоджу Золя для 8–9 книги» [4, т. 50, с. 108].

Казочна алегорія «Бібліс», яку запропонував І. Франко у своєму перекладі, приваблює зворушливою розповіддю про дітей бога ріки – донечку Бібліс і сина Ка-

уноса, які в дитинстві ніколи не розлучалися: «Вони ходили обоє геть далеко, бавилися дикими яблуками, що поспали з дерев, або шукали квіток щонайбільших і найзапашніших. І що знайшло одно, все те було для другого <...>. Та ось, коли минуло дванадцять літ від дня уродин, їх мати зробилася чогось неспокійна і кілька разів ходила за ними назирцем» [5, т. 51, с. 590].

Мати Ціянея розлучила дітей, віддавши Кауноса кентавриці, яка понесла його далеко до моря. Загуживши за братом, Бібліс вирушила на його пошуки. Гамаріада, лісова німфа, білява лань, наяда, водяна русалка вказували їй дорогу. Втративши надію знайти брата, «Бібліс уже не чула нічого, ані голосів, ані кроків, ані нічного вітру. Її тіло під потоками сліз набрало того гладкого, білого полиску, який має мармур, митий водою. Вона застигла в чистий камінь. Ледве неясний проблиск освічував ще її вид та нараз він згас; але сльози, все свіжі, пливають і досі з її очей. От так-то Бібліс зробилася джерелом» [5, т. 51, с. 597].

Франків зачин щодо П. Люїса виявився вдалим. Масмо про нього декілька згадок Лесі Українки. Про П. Люїса поетеса відгукується у статті «Новые перспективы и старые тени (“Новая женщина” западноевропейской беллетристики)», надрукованій уперше у журналі «Жизнь» (1900. – № 12). Леся Українка писала про те, що «в інтерпретації П. Люїса сучасна жінка значно регресувала і в фізичному, і в моральному відношенні проти жінки попередніх століть». Про бельгійського письменника Леся Українка писала, зокрема, у своєму листі до матері О. П. Косач 27 січня 1903 року, згадуючи твори письменника «Афродіта» і «Таїс». І вже у кінці листа під своїм підписом додавала: «Може, схочеш роздивитись “новітні напрямки” у французькій літературі, то варто прочитати...», і тут Леся Українка перераховує декілька письменників, серед яких згаданий і П. Люїс [3, с. 29–35].

Особливе зацікавлення бельгійським письменником в українській літературі датується 1925 роком – роком смерті П. Люїса. Посмертна згадка про нього друкується у т. 88, кн. 9 «ЛНВ» за 1925 рік авторства Е. Жалю, до якої додавалися роздуми самого П. Люїса про поетичне мистецтво. Через два роки у тому ж журналі бачимо переклад двох віршів поета – «Перший дав мені намісто» і «Він став у вінь гушавині...» (ЛНВ, т. 94, кн. 9, 1927) у перекладі Ю. Липи. Ці переклади будуть згодом передруковані у виданнях поезії Ю. Липи у Торонто (1967) та Львові (2005). У Вінниці 1927 року з'являється твір П. Люїса «Пісні Білітіси» у перекладі С. Смеречинського. Наступного року «Пісні Білітіс» друкуються окремим виданням у Львові та Коломиї в перекладі О. Карашкевича. Один вірш поета – «Щодень мої зникають сили» – переклав для антології «Сузір'я французької поезії» М. Терещенко. Твір П. Люїса «Волосся» у перекладі В. Ткаченка був поміщений у всеукраїнській газеті для вчителя «Зарубіжна література» (Шкільний світ), № 19, 2005 року¹. Згадане вже міфологічне оповідання письменника у перекладі І. Франка передруковано ще й у т. 51 (Прозові переклади. 1876–1912), що вийшов як додатковий том до зібрання творів І. Франка у п'ятдесяти томах (К., 2008, с. 589–597).

¹ Дві поезії у прозі бельгійського письменника, “Волосся” і “Клятва”, бачимо у тематичній антології “Сад божественних поезій” (тисячоліття французькомовної любовної лірики). (К., 2011. – С. 154), яку видав В. Ткаченко.

Звичайно, що для з'ясування повнішої картини входження П. Люїса в українську культуру варто було б дослідити й особливості перекладацької майстерності І. Франка як інтерпретатора прозового твору цього бельгійського письменника українською мовою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Коцюбинський М.* Лист до М. Мочульського // Коцюбинський М. Твори : в 7 т. Т. 6. Листи (1905–1909) / М. Коцюбинський. – К., 1975.
2. *Кравець Я.* Франко і Верхарн // Тези Республіканської наукової конференції «Іван Франко і Національне відродження» (До 135-річного ювілею письменника) / Я. Кравець. – Львів, 1991. – С. 65–67.
3. *Українка Леся.* Лист до О. П. Косач // Українка Леся. Збір. творів : у 12 т. Т. 12. Листи (1903–1913). – К., 1979.
4. *Франко Іван.* Збір. творів : у 50 т. / І. Франко. – К. : Наукова думка, 1976–1986.
5. *Франко І. П.* Додаткові томи до Зібрання творів у п'ятдесяти томах / Іван Франко ; редкол. : М. Г. Жулинський. – К. : Наукова думка, 2008–2010. – Т. 51–54.

*Стаття надійшла до редакції 10.04.2012
Прийнята до друку 20.04.2012*

IVAN FRANKO AS A TRANSLATOR OF BELGIAN FRANCOPHONE LITERATURE

Yarema KRAVETS

*The Ivan Franko National University of Lviv,
1, Universytetska Str., Lviv, Ukraine, 79000*

I. Franko translated two writers from the Belgian Francophone literature – poet Georges Rodenbach (1855–1898) and short story writer and poet Pierre Louys (1870–1925). The first Franko's translation from G. Rodenbach appeared in the *Literaturno-Naukovyi Vistnyk* in 1899. Three years later I. Franko printed the second and the last translation from this poet in the same herald. The Ukrainian translator also referred to the mythological story of the Belgian Francophone writer P. Louys «Byblis». This story was translated in the period when I. Franko was extremely active with the reproduction of French prose into Ukrainian. This period started in 1876. With his translations Franko launched a wave of interest to this writer, reverberating in Lesia Ukrayinka's critical writings and translational practice of Yu. Lypa, S. Smerechynskyi, M. Tereshchenko and others.

Key words: Ivan Franko. Francophone Belgian literature, Georges Rodenbach, Pierre Louys, short story «Byblis».

ІВАН ФРАНКО КАК ПЕРЕВОДЧИК БЕЛЬГИЙСКОЙ ФРАНКОЯЗЫЧНОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

Ярема КРАВЭЦЬ

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
ул. Университетская, 1, Львов, Украина, 79000*

Иван Франко переводил двух бельгийских франкоязычных писателей – поэта Жоржа Родэнбаха (1855–1898), а также новеллиста и поэта Пьера Льюиса (1870–1925). Первый перевод стихотворения Ж. Родэнбаха, сделанный И. Франко, был напечатан в 1899 г. на страницах «ЛНВ». Три года спустя на страницах этого журнала печатался перевод второго стихотворения Ж. Родэнбаха. В своей переводческой практике украинский писатель обратился и к мифологическому рассказу Пьера Льюиса «Библис». Перевод этого произведения бельгиского франкоязычного писателя относится к тем годам, когда И. Франко особенно активно переводил франкоязычную прозу, начав эту работу еще в 1876 г.

Ключевые слова: И. Франко, франкоязычная бельгийская литература, Жорж Родэнбах, Пьер Льюис, рассказ «Библис».